

DIVADLO!

Kde a kdy se vlastně vzalo divadlo? Většina odborníků se shoduje, že cosi jako divadlo muselo provázet člověka už od hlubokého dávnověku. Jeho počátky byly asi spojeny s rituálem – vždyť i u dnešních domorodých kmenů v Africe, Asii či Oceánii pozorovali vědci tance, často v maskách, při nichž na sebe tanečníci berou různé role, snaží se napodobovat například pohyb zvířat či lovců, nebo simulovat déšť a další přírodní úkazy. Počátky divadla jsou tedy asi spojeny s magií.

Co je vlastně potřeba k divadlu? Celkem vzato nic moc. Lakonicky řečeno, stačí pár metrů čtverečních prostoru, jeden člověk, který něco předvádí, a druhý, který se na to dívá. Anebo, jak to krásně vyjádřil španělský barokní dramatik Lope de Vega: „Divadlo, to jsou tři prkna, dva herci a jedna vášeň.“

Ano, bez vášně se divadlo neobejde. Divadlo vypráví příběhy lidí, kteří milují, nenávidí, touží, bojí se či závidí a tyto jejich vášně je vedou někdy i ke strašlivým činům. Poprvé, kdy máme historicky doložené opravdové divadlo, dá se říct v té podobě, jak ho známe dnes, je – jako u tolika jiných výdobytků civilizace – v období antického Řecka. Řekové stavěli obrovská divadla – amfiteátry – pro desítky tisíc lidí a hráli v nich o hrdinech ze svých mýtů: třeba o nešťastném Oidipovi, který, aniž o tom věděl, zabil v souboji svého otce a zamiloval se do své matky. Nebo o statečné Antigoně, která se přes přísný zákaz vladaře vydala pohřbít svého bratra a musela za to nést následky. Od Řeků známe také rozdělení divadelního umění na dva základní žánry: tragédii a komedii.

Divadlo v průběhu svých dějin prošlo mnoha proměnami, často podle toho, kdo a pro koho jej vytvářel. Pěstovali ho jak profesionálové, tedy speciálně školení herci, tanečníci a zpěváci, pro které bylo divadlo hlavním zdrojem obživy, tak i amatéři, kteří se mu věnovali pro zábavu a ukrácení času. Takovému divadlu někdy říkáme **ochotnické** nebo také **sousedské**. V prostředí lidového divadla se také hojně rozvíjelo divadlo **loutkové**, které má své vlastní tradice a hrdiny. „Kašpárek Matěje Kopeckého“ je pojem, k němuž se české loutkářství vztahuje dodnes. V renesanční Itálii se – možná poprvé v dějinách – vyvinul typ divadla, schopného fungovat i v mezinárodním prostředí. Tehdejší skupiny herců takzvané **commedie dell'arte** putovaly celou Evropou a hrály na dvorech panovníků pro šlechtu i po hospodách a náměstích pro obyčejné lidi. Jejich hry byly srozumitelné i pro lidi nemluvící italsky díky tomu, že používali jednoduché zápletky – většinou o lásce, nevěře, krádeži apod. – a hlavně ustálené postavy, typické pro tehdejší společnost: šlechtice, měšťany, vojáky, sluhy a služky. Některé z těchto postav se staly příslovečnými a většina z nás jejich jména zná, i když třeba o commedii dell'arte neví nic – jako Harlekýn a Kolombína. Role Harlekýna či Kolombíny, ale také Dottora, Pantalona či Brighelly se v tehdejších hereckých rodech dědily z otce na syna a z matky na dceru a někteří jejich představitelé dosáhli opravdové slávy. Ve Francii, inspirována commedii dell'arte, vznikla jiná proslulá postava komického sluhy Pierot. Nejslavnějším Pierotem všech dob se stal tvůrce a zakladatel **pantomimy** Jean-Gaspard Debureau. Pro nás není bez zajímavosti, že pocházel z českého Kolína. Řadu principů a postupů commedie dell'arte v současnosti využívá velmi populární **nový cirkus**, který do široké palety divadelních prostředků zahrnuje nejrůznější artistické, žonglérské či eskamotérské výstupy.

V pozdější době začali filosofové volat po divadlu náročnějším, které by lépe a věrněji vypovídalo o své době a jejích lidech. Jedním z výsledků takového přemýšlení bylo divadlo

realistické, které se snažilo přesným herectvím a režijním vedením vystihnout hlubiny lidské duše. Usilovalo o to, aby se herec na jevišti co nejvíce stal postavou, kterou hraje, aby za ni myslel, cítil a jednal. Nejpozoruhodnějších výsledků dosáhlo na přelomu 19. a 20. století v Rusku v díle geniálního herce, režiséra a pedagoga Konstantina Sergejeviče Stanislavského. Stanislavského herecká a režijní metoda byla po dlouhou dobu považována za nedostižnou a napodobovat se jí snažili divadelníci z celého světa. Dodnes je velmi živá především v Rusku a některých částech Východní Evropy – ale díky silné ruské emigraci po revoluci v roce 1917 také ve Spojených státech amerických, kde tvoří základní technickou výbavu většiny hollywoodských herců.

Jako reakce na Stanislavského se v první polovině dvacátého století vyvinula řada tzv. avantgardních směrů, které se pokoušely o odlišné přístupy k divadlu. K nejpozoruhodnějším patří směr, vytyčený ve třicátých letech německým dramatikem a režisérem Bertoldem Brechtem. Brecht sám ho nazýval epickým divadlem a mělo jít o divadlo, které – v přímém kontrastu ke Stanislavskému – neprožívá, ale ukazuje. Brechtův herec se do své postavy nevciťuje, nýbrž na ni nahlíží zvenku a o svém pozorování podává zprávu divákovi. Tento přístup je v německém divadle dodnes živý a ve svých důsledcích vede k **minimalistickému divadlu**, kdy herci jen stojí na prázdném jevišti a „oznamují“ svůj text.

První polovina dvacátého století byla také dobou, kdy se prudce rozvíjel film – a bylo by s podivem, kdyby se jeho vliv neprojevil i na jeho starším sourozenci. Pokusy spojovat film a divadlo jsou jen o málo mladší než film samotný – divadelníci si hned všimli, jaké obrovské možnosti jim propojení předtočeného materiálu a živého herce skýtá. Přelomovým byl zrod **Laterny Magiky** v roce 1958. Jejimi duchovními otci byli režisér Alfred Radok a scénograf Josef Svoboda a za krátkou dobu své spolupráce přišli na celou řadu nápaditých způsobů, jak propojovat dění na jevišti s děním na filmovém plátně. Na jejich práci navázali mnozí další a dnes, v době nebývalého rozvoje audiovizuální techniky, se už v nepřeberném množství přístupů – od prostých projekcí, přes videomapping až po live-cinema, kdy je živá akce herců snímána několika kamerami a v reálném čase stříhána a promítána na plátno – téměř nedá vyznat. Naopak zase divadlo proniká do jiných příbuzných oborů, takže v rádiu si běžně můžeme vyslechnout rozhlasovou hru – a i televize, stále ještě nejrozšířenější médium dneška, nese často silné rysy divadelnosti – stačí si vzpomenout třeba na teatrální **televizní show**. Výrazné divadelní prvky najdeme i v některých sportovních odvětvích – typickým příkladem může být **wrestling**.

Téměř v každém divadelním představení se nějakým způsobem používá hudba. Někdy je to jen jednoduchý hudební doprovod – bubínek, píšťala, kytara – jindy přednahráná scénická hudba a někdy dokonce i celý symfonický orchestr. Některé divadelní žánry jsou ale na spojení slova s hudbou přímo postaveny – tím nejslavnějším a nejuznávanějším je **opera**, která má vlastní bohaté dějiny a jejíž nejslavnější autory – Verdiho, Pucciniho, Wagnera, ale také Smetanu, Dvořáka či Janáčka – zná celý svět. Nejstarší operní díla pocházejí z pozdní renesance, ale svůj největší rozkvět prožívala od konce osmnáctého do zhruba první třetiny dvacátého století. S rozvojem pop-music se nevyhnutelně objevila myšlenka na vytvoření operního díla, nasyceného tím či oním hudebním stylem – od oper George Gershwinu, inspirovaných melodikou a rytmem jazzu a swingu až po rock-opery, jako je třeba slavný **Jesus Christ Superstar**. Většinu těchto populárních hudebně-dramatických děl můžeme zahrnout pod pojem **muzikál**. Velmi zvláštním žánrem na pomezí hudebního divadla a divadla slova je **voice-band**. Využívá hudebnosti jazyka a prostřednictvím sborové recitace a skandovaných slabik nebo celých slov vytváří zvláštní zvukovou atmosféru, s jejíž pomocí dokáže sdělovat i složité myšlenky a emoce.

Na pomyslné opačné straně spektra se nachází řada žánrů, které se naopak beze slov téměř nebo zcela obejdou a pokouší se vyprávět své příběhy prostřednictvím pohybu lidského těla. Ze širokého hlediska mluvíme o **pohybovém**, případně **tanečním** divadle.

Zkrátka a dobře, každá doba, každá společnost, ale hlavně každý divadelní tvůrce – ať už herec, režisér, dramatik, dramaturg či scénograf – si vybírá z nepřeborné škály možných přístupů a prostředků, aby sdělil, co chce. Ale především je divadlo prostředím ke svobodnému a tvůrčímu setkávání – jak těch, kdo ho vytvářejí, mezi sebou, tak i později s těmi, jimž je jejich práce určena především – s diváky. V našem krátkém představení jsme vám mohli ukázat jen některé z mnoha možných přístupů k divadlu. Ale třeba vás to podnítí k vlastnímu prozkoumávání nekonečné různorodosti tohoto podivuhodného umění, na jehož počátku přitom stojí ona zmíněná „tři prkna, dva herci a jedna vášeň“. Divadlo je vášeň. Divadlo je magie. Divadlo je zázrak.

Jan Tošovský